

INTRO

383 день вторгнення. Буча. Помешкання моїх батьків. Минув рік, як вони не були тут, і вже інше житло змушені називати «домом». Це довше, ніж вони встигли пожити в цій квартирі.

Балкон, залитий світлом. Високе небо. Дивовижний краєвид переді мною. Вдалечині видніє Гостомельський аеропорт, місце, що назавжди асоціюватиметься з українською «Мрією». Мине ще тиждень-два — і все вкриється зеленим та білим цвітом, ховаючи шрами окупації.

Коли я був у цій квартирі вперше після звільнення Київщини, вхідні двері трималися на кількох гвинтиках і шматках монтажної піни. Під час окупації двері зламали чи то мародери, чи то російські військові, й наші друзі їх дбайливо тимчасово зафіксували.

Ті, хто були тут, перевернули все і розбили поверхні всіх електронних пристроїв, які змогли знайти. Ніби опиралися цивілізаційному поступу чи боялися побачити власне звірине відображення.

Вікна балкона і кімнати мого батька прошив наскрізь уламок снаряда, залишивши красиве мереживо розкришеного скла. Уламок пролетів крізь двері, пробив скляну поверхню дверей шафи у коридорі та вгризся углиб стіни.

Майстри поставили нові двері і замінили шибки у вікнах.

Але той уламок, що вгризся углиб стіни, лишається на своєму місці. Мені важливо, що він там.

Здається, все гаразд — нові двері на місці, вікна засклені, травми окупації відмиті, хаос свідомості після мародерів впорядковано — але цей уламок снаряда вторгнення застряг у мені. Він визначає все.

Я не можу вдавати, що мені не болить.

У цьому домі ніхто вже не живе. І через нові шибки бачу розбиті роки війни.

*

Я почав писати цю книжку у перший день вторгнення і працював над нею протягом року, фіксуючи ключові точки нової дійсності та розлами свідомості. Ця книжка — про мене, мою родину, друзів, які стали нашою родиною. І друзів, яких дав цей рік.

Ця книжка — про те, що з нами сталося.

У книжці вміщено чотири розмови. З Євгеном Терещенком, кіборгом, який захищав Донецький аеропорт 2014 року і був змушений знову йти на війну. З Ларою Яковенко, художницею, яка була вимушена залишити все і переїхати за кордон із матір'ю. З Євгеном Спіріним, журналістом, який долучився до ексгумацій масових поховань у Бучі. І з Тетяною Михед, літературознавицею, моєю мамою, яка разом із моїм батьком пережила за цей рік те, що поза уявою.

Моя подруга Роксоляна Гера, адвокат, впорядкувала хроніку воєнних злочинів, які вчинили російські військові протягом цього року. Кожен із описаних випадків порушує «звичаї війни», відповідає певній статті Римського статуту і волає про непокаране зло.

У цій книжці вміщено лише уламки хроніки. Бо жодній свідомості не стерпіти цього.

Від першого дня я вів фотощоденник. Робив скриншоти з потоку дійсності, що закручувалася довкола. На основі мого фотощоденника художник Мітя Фенечкін створив ілюстрації. Відбитки дійсності, в якій уся багат шаровість змішалася в один безумний колаж.

*

Це книжка про те, що неможливо забути. І пробачити.

МОВА ВІЙНИ

На початку березня 2022 року у Києві мав відкритися Театр драматургів. Унікальне культурне явище — театр, в якому всім заправляли б драматурги. 25 лютого о 23:59 мав бути дедлайн конкурсу для драматургів, чиї нові п'єси можна було б представити на відкритті театру. Тема: «Тривога». В оголошенні про конкурс зазначалося, що, мовляв, ми всі розуміємо, яка тривога та хто її причина.

Я хотів долучитися до цього конкурсу і написати свою першу п'єсу. Описати відчуття, зафіксувати момент. У моїй свідомості пульсував образ: величезна, неосяжна чорна хмара хаосу, що закручується над нами. Щупальця лавкрафтiанського Ктулху, а в гущавині темряви мерехтять крила круків.

Ближче до кінця п'єси там мала би бути сцена, що викликає в пам'яті звичний голлівудський образ: сильний промінь світла прорізає темряву. Але, на відміну від голлівудських кліше, у цій темряві просто пустота. Це хаос, що харчується хаосом. Це суцільне ніщо.

Я не встиг написати жодного рядка цієї п'єси, бо мене розбудила війна. Мене розбудив хаос. І звуки російських гвинтокрилів.

*

Ми з дружиною Оленою живемо у будинку в Гостомелі, селищі під Києвом.

На другий день війни окупаційна група російських спецпризначенців заходить у наші будинки. Людей виводять на вулицю і під дулами автоматів ставлять на коліна. Як і влітку 2014-го на Донеччині й Луганщині, росіяни стають у житловому комплексі, прикриваючись життям цивільного населення. Вони облаштовують позиції і кілька годин розстрілюють весь транспорт, що рухається Варшавською трасою повз наші будинки.

Тепер у лісі тліють рештки цивільних, яких вбили росіяни.

Ліс біля нашого будинку — особливе для нас місце. Кілька років тому, невдовзі після переїзду, ми з сусідами боролися проти незаконної забудови на місці лісу. Того разу ми програли бій проти місцевого царка і його «тітушок».

У цьому лісі, за цим незаконно зведеним супермаркетом, стоять росіяни. Але єдине, чого вони не розуміють, — це те, що хай би як українці чубилися між собою, перед обличчям ворога — ми разом. І активіст, який захищав ліс, і «тітушка», який захищав царка, — ми будемо винищувати окупантів разом. Як це бувало сотні років до цього.

*

У кожного із нас свій перелік того, що ми не вибачимо цій війні та окупантам. Мій список відкриває розмова з мамою. Того першого ранку.

Улітку 2021 року мої батьки, професори літературознавства, переїхали в красиву нову квартиру в Бучі. Вікна їхнього будинку виходять на Гостомельський аеропорт.

Після першої атаки росіян на аеропорт ми говорили з мамою телефоном. І голос, що співав мені колискові, рахує у слухавку: «Сина,

перший, другий, четвертий, сьомий, десятий, тринадцятий гвинтокрил. Боже».

Потім вона каже, що бачить сцену, яка нагадує проліт гвинтокрилів із «Апокаліпсису сьогодні» Френсіса Форда Копполи під «Політ валькірій» Вагнера — наживо, на власні очі. І цього я їм не пробачу ніколи.

І список у кожного з нас — безкінечний.

*

Це підла, безпринципна, брудна війна. Росія розгортає не просто широкомасштабний наступ хаосу, вона розкидає мережу диверсантів, перевдягнених у цивільний одяг. Вони жили серед нас. Тепер вони у натовпі.

Однак частину з них можна швидко ідентифікувати: вони не просто не знають місцевості, вони не розуміють української мови і не можуть пройти елементарну перевірку на вимову питомих українських слів.

Мова стає зброєю, надійним засобом оборони.

*

Цієї миті вся країна — єдиний злагоджений організм, серце якого сповнене любові до рідної землі і ненависті до окупантів. Чемність на кожному кроці. Без скандалів на заправках. Без порушень правил дорожнього руху.

Перший день минає без мародерів по всій країні.

Але дороги всіяні розбитими автівками. Люди їдуть машинами, з родинами, маленькими дітьми, домашніми улюбленцями, виснажені безкінечною евакуацією до безпеки, не зупиняються ні на хвилину.

Скільки може тривати перший день вторгнення?

Наш із Оленою — 34 години.

*

Росія забороняє своїм медіа називати «війну» — «війною», «вторгнення» — «вторгненням». Як ведеться в їхній історії, російські «миротворці» залишаються анонімними шматками м'яса.

Нам уже не потрібно пояснювати, чому «Kyiv not Kiev», чому це «російсько-українська війна», а не «українська криза».

*

Алгоритм новин показує мені пост відомої російської літературної критикині, інтелектуалки. Про що її дописи від початку вторгнення? Про книжки, які дозволяють втекти від реальності.

Миттєво в бан.

Росіяни мають нарешті зрозуміти: ця війна — також їхня, і російська культура прямо із нею пов'язана. Вони мають зрозуміти: доки триває війна, жоден їхній фільм не може бути представлений на жодному фестивалі. Жоден переклад книжки не може з'явитися. Жодна ретроспектива класика російського мистецтва не буде представлена в жодному музеї світу. Жодне перевидання Достоевського не побачить світ. Жоден російський митець, хоч би яким був його антивоєнний пафос, не матиме голосу. Жоден фільм, створений у копродукції з російським фінансуванням, не вийде у прокат. Жоден серіал для стримінгових платформ не буде створений. І зараз не час для уточнень — «а ось цей — дисидент», «а ось голос — совісті».

Російське має мовчати.